

Mitja Ribičič

Komunistična partija Slovenije in Osvobodilna fronta slovenskega naroda

V dvajsetminutnem razpravljanju o odnosu vodilne delavske stranke do vsenarodne, ljudske, množične in protifašistične organizacije, iz katere je zrasla socialistična slovenska država v federaciji jugoslovanskih narodov in iz katere se je razvila osrednja socialistična organizacija, nosilec družbene in demokratične preobrazbe vsega slovenskega naroda, bom skušal najti v posameznih razdobjih moderne zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem nekaj po mojem mnenju važnejših sestavin, ki so močnejše vplivale na tako zmagovit razplet sicer objektivno pogojenega nujnega zgodovinskega dogajanja. Pri tem moram takoj poudariti, da je poleg v tem prispevku omenjenih stališč in misli delovalo še mnogo drugih dejavnikov, ki zahtevajo širše raziskave in znanstveni način dela. Ker tega v njem ne boste našli, se vnaprej opravičujem.

Najprej bi opozoril, da z obravnavanjem same zgodovine Komunistične partije Jugoslavije in Komunistične partije Slovenije, njene politike, teorije in prakse, pa čeprav jo zajamemo še tako široko, ne moremo izčrpati v celoti vseh družbenih silnic, ki so delovale v času revolucije. To je bil čas izrednih razmer, okupacije, vojne in čas poskusov fizičnega uničenja oboroženega boja za narodno in socialno svobodo. V takih izrednih časih in preizkušnjah za naš narod je privrelo na dan mnogo novega, naprednega, ustvarjalnega, mnogo tistega, kar je bilo dotlej skrito, kar se je nakopičilo v stoletjih narodnostnega in socialnega zatiranja. Tako je na primer slovenski narod — narod proletarec — ovrigel mišljenje, da ni vojaški narod. Prva slovenska brigada, ustanovljena marca 1942, je bila tretja jugoslovanska. V ljudski revoluciji so se izkazali sloji in posamezniki, ki bi »teoretično« morali stati na drugem bregu. Znanstveniki, pesniki in slikarji so izvrševali drobne akcijske naloge v osvobodilnem boju, nasprotno pa so posamični starejši delavski voditelji »odpovedovali« v novih razmerah.

Zelo bi ožili strugo zgodovinskih gospodarskih, kulturnih in socialnih tokov tistega časa in razmer, če bi trdili, da lahko celotno situacijo prikažemo samo z organizirano dejavnostjo komunistov, ali če bi vse dogajanje ocenjevali samo s stališča ocen in dokumentov komunistov, ali pa narobe, če bi vse ocenjevali s stališča odnosa vseh drugih dejavnikov do komunistične aktivnosti v enem ali drugem času.

Ne moremo torej trditi, da je vse izhajalo samo od komunistične organizacije. Še manj pa lahko trdimo, da ni predstavljala komunistična avantgarda delavskega razreda enega osnovnih in prvih ustvarjalcev okoliščin, v katerih so se lahko vitalno in celovito uveljavile najnaprednejše težnje slovenskega

ljudstva na tako revolucionaren način. Saj je bila KPS nedvomno najbolj organizirana, zavestna, požrtvovalna, disciplinirana stranka na Slovenskem. Njena vloga je pomembna zaradi objektivno pogojene zgodovinske vloge delavskega razreda, še posebej pa je poudarjena spričo socialne strukture slovenskega naroda, svoje zasidranosti v množicah ter posebne mednarodne situacije v drugi svetovni vojni, zlasti po fašističnem napadu na Sovjetsko zvezo.

To omenjam zaradi tega, ker sta gornji dve skrajnosti, prvič, identifikacija vse dejavnosti z dejavnostjo KP, in drugič, zanikanje vodilne vloge delavskega razreda in KP, prisotni v sodobnem zgodovinopisju (pa tudi v publicistiki, memoarski literaturi in drugod). Prva je izraz dejstva, da na tem področju še nismo do kraja razbili dogmatizma, značilnega za stalinsko zgodovinopisje, druga skrajnost pa dejstva, da si znanstvena teorija in dialektična metoda še nista priborili pravega mesta v tej za družbo in vzgojo mladega rodu tako pomembni znanstveni panogi. Že Kidrič je opozarjal v Sodobnosti na nevarnost »prilagajanja«² zgodovine tekočim potrebam. Taka revizija preteklosti je škodljiva, pa čeprav je storjena v imenu napredka in socializma.

Če tako ustvarjalno razmišljamo o problemih slovenskega modernega zgodovinopisja, bomo nedvomno naleteli na mnogo primerov za eno ali drugo skrajnost. Osebnost se na primer skoraj docela strinjam s kritiko Pregleda zgodovine ZKJ. Ta pregled dela napako, ker obravnava zgodovino KPJ in KPS ločeno od splošnega ljudskega, ekonomskega, notranje in zunanjepolitičnega, kulturno-prosvetnega gibanja v Jugoslaviji, ločeno od splošne zgodovine jugoslovanskih narodov (Brezovar, Naši razgledi). Prav tako v pregledu niso označene razvojne stopnje po republikah. Slovenija in vsaka druga republika je tako opisana, da bi lahko njen delež tudi izpustili, pa se ne bi nič zgodilo (Škerl, Pripombe k Pregledu).

S tem ne mislim, da je v Pregledu zgodovine ZKJ kaj napačnega, pregrešnega. Nasprotno, vsaka misel in stavek sta utemeljena, čeprav žal viri niso navedeni. Kljub temu pa predstavlja tak način pisanja zgodovine posploševanje in poenostavljanje. Tako nehote siromaši bogastvo, pestrost in izvirnost naše revolucije in s tem zmanjšuje tudi vlogo komunistične stranke v njej.

Delavsko gibanje v Jugoslaviji in mednarodno gibanje je bilo dolgo razdobje v krizi zaradi dogmatskih šablon, ki so jih umetno presajali v naše okoliščine, zaradi vodenja nacionalnih partij iz inozemstva, zato ker kominterni ni poznala razmer v posameznih deželah, zaradi nepriznavanja neenakomernega razvoja v razdobju državnega kapitalizma in socializma ter demokratičnih revolucij, zaradi vnašanja stalinskih notranjepolitičnih ocen in direktiv v mednarodno delavsko gibanje in posebej v Evropo. Neupoštevanje specifičnih razmer in pogojev za politično delo med množicami je nacionalne komunistične partije in mednarodno delavsko gibanje slabilo v dveh smereh: prvič, partije so se opirale na to, da bo gradil politiko nekdo drug zgoraj v centru, misleč, da je dosežena stopnja socialistične zavesti in konkretna izkušnja ali pa kar ocena Stalina že višek družbene misli, ki bo veljala za večne čase. To je hromilo ustvarjalno teoretično misel, ki bi morala črpati svoje sile in analize iz konkretnih razmer, stalno preverjajoč svoja teoretična stališča med množicami; drugič, med partijo in množicami se je zgradil zid nezaupanja; partija ni govorila jezika, ki bi ga ljudstvo sprejelo kot svojega. Prilagojen bi

moral biti drobnim vsakdanjim problemom in težavam, hkrati pa vendarle odpirati tudi širše dolgoročneje perspektive.

Odločna zahteva slovenskih komunistov, da je treba premagati sektaštvo in dogmatsko togost, se je močno pokazala na partijski konferenci v Medvodah leta 1934. Kritizirali so, da skrivajo celice svoj obraz pred delavskimi in kmečkimi množicami, da obstaja strah pred legalnim delom, da pri mnogih sodrugih vlada prepričanje, da se morajo popolnoma skriti, kakor hitro postanejo člani celice. Konferenca je sprejela načelo javnosti komunističnega dela.

Tu lahko naštejemo le nekatere okoliščine, ki so v kratkih dvajsetih letih privedle do popolnoma novih družbenopolitičnih razmer na Slovenskem, do novih sorazmerij v odnosu naprednih in reakcionarnih sil, do takšnih okoliščin, da je bilo možno ustanoviti aprila 1941 Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Omenili smo že gibkost borbenih oblik, kakršne so narekovale nacionalne posebnosti. Izrednega pomena je bilo dejstvo, da je partija prevzela leninistična načela o narodnem vprašanju.

Ustanovitev slovenske delavske stranke leta 1937 je bila že uspeh uresničevanja narodnega programa partije in spoznanja o nujnosti vodilne vloge delavskega razreda v demokratičnem boju množic za narodno enakopravnost in proti fašistični nevarnosti, ki je ogrožala obstoj malih narodov. Mladost in pogumnost slovenskega partijskega vodstva sta bili tisti sili, ki sta iskali samoraslo pot, razvijali boj misli, dialogov in razprav na zborih in v revijah ter ga pogumno skrenili na pot množičnega vplivanja. Obračunavanje z geslom »razred proti razredu« in polemika z geslom močne roke proti razprtijam, ki so »krive« za revščino, je usmerjalo komuniste v boj za demokratični vpliv množic in za odkrivanje njihovih teženj. Na osnovi interesov množic so komunisti predlagali ukrepe za izboljšanje položaja delovnih ljudi tudi v utesjenih staro-jugoslovanskih okvirih. Vcepil se jim je občutek za diferenciacijo množic, ki so zapuščale meščanska vodstva v strankah, strokovnih organizacijah in društvih. Na osnovi zanikanja Stalinove sektaške, enostranske identifikacije socialne demokracije s fašizmom, so komunisti krepili delavsko enotnost. Upoštevali so dejstvo, da slovenski delavec, ki je imel višji standard in kulturo, ni hotel z revolucijo zgubiti že priborjenih pridobitev in se ni strinjal s teorijo absolutne revščine: čim slabše — tem bolje. Komunisti so se zavedali pomena in vpliva krščanskega socializma, ki je bil na Slovenskem močnejši zaradi hitrega razslojevanja vasi in je tudi sicer predstavljal odmik katoliških množic od klerikalnega vodstva. KP je ustvarila nov odnos do inteligence, do univerze in kulturnih ustvarjalcev. Prav tako je ustvarila nov odnos do sokolske narodno-obrambne in telesnokulturne organizacije in nove oblike sodelovanja z narodno-zavedno mladino v mestih in vaseh. Borila se je za reševanje perečih socialnih problemov kmetov, viničarjev in prekmurskih sezoncev. Partija je skušala doseči, da bi postala dejavnik v vseh problemih, ki so tiščali ljudi, uveljavljala se je v kulturnem, idejnem, nacionalnem življenju, prevzemala je konstruktivno odgovornost za celovit narodni gospodarski razvoj.

Vzporedno s tem delom med množicami pa je partija krepila internacionalistično solidarnost v usodnih letih, zlasti po nastopu fašizma. Začela je ločevati sovjetsko državno politiko in njen vpliv v kominterni od lastnih, globokih analiz družbenih vzrokov imperializma in fašizma. Ostala je zvesta ideji oktobra

ne glede na resne krize v mednarodnem delavskem gibanju in ne glede na napake v politiki SZ. Predvidevala je dogodke, ki so se drug za drugim uresničevali.

Le iz tako široko zasnovanega dela in vpliva med množicami je moglo priti do izvirne, demokratične oblike Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Pripravljenost množic, da so sprejele njeno ustanovitev kot nekaj prirodnega in elementarnega, je bila nedvomno prepričljiv dokaz ugleda partije v slovenskem ljudstvu. To seveda v ničemer ne zmanjšuje zgodovinskega pomena ustanovitve in temeljne osnove Osvobodilne fronte. Včasih je bilo treba v slutnji zgodovinskega trenutka z enim samim zamahom, samostojno — s prisposodbo rečeno — na odprtem morju množičnega gibanja obrniti jadro, da bi zajelo veter časa z vso močjo. Taka kretnja je, tako lahko trdimo, bila Kidričeva zamisel o ustanovitvi Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

Ustanovljena je bila osem dni po kapitulaciji Jugoslavije, nekaj tednov potem, ko je bil slovenski narod razkosan na tri okupatorje in njegovo ozemlje razdeljeno na pet različnih pravnih statusov, ki so si bili vsi enaki po tem, da je bil povsod fašistični teror brezobziren in nečloveški. Oficialni meščanski predstavniki so na eni strani mešetarili okrog vprašanja, kateri od obeh fašističnih osvajalcev bi bil primernejši, pozivajoč obenem ljudstvo, naj bo pokorno, češ da bi bil največji greh nad narodom, če bi civilni ljudje uporabili orožje proti tuji vojaški sili (Natlačenov razglas 11. aprila 1941). Delovali so hitro (Narodni svet so ustanovili že 8. aprila!) in bolj složno kot kdajkoli prej ter s svojim udinjanjem okupatorjem tudi dokončno za vedno izgubili stik s slovenskimi množicami.

Razmerje sil našega malega naroda nasproti strahotni fašistični okupacijski vojaški sili, takrat v nezadržnem zmagovitem pohodu prek vse Evrope, je bilo tako neenako, da zveni temeljna točka o takojšnjem oboroženem boju bolj kot brezumna hrabrost (tako jo je označil italijanski novinar) kakor pa kot stvarna realna možnost. Ljudstvo je bilo pod vtisom hitre okupatorske zmage in popolnega razsula stare vojske. Od razpoloženja in nezadovoljstva do oboroženega boja ni bil lahek korak. In vendar je ustanovitev Osvobodilne fronte takoj ustvarila žarišče, v katerem je bilo možno združevati vse iskre narodne zavesti. Kardeljevo genialno predvidevanje Hitlerjevega spopada s Sovjetsko zvezo, uresničenega 22. junija 1941, je bilo olje na iskre upora, ki je kmalu vzplamtel z vso močjo. Tako je slovenski narod začutil, da je prišel njegov trenutek. V vojaški moči prve delavske države pa je dobil tudi realno možnost, da bo lahko uresničil svoje načrte. V tem smislu je Osvobodilna fronta izraz narodnih elementarnih teženj slovenskega ljudstva in obenem že popolna vključitev narodnoosvobodilnega gibanja v široko fronto svobodoljubnega človeštva proti najhujšemu sovražniku človeške družbe in uničevalcu malih narodov — fašizmu.

Prvotno ime — Protiimperialistična fronta — dokazuje prisotnost prevladujoče zaskrbljenosti, da bi spet, kot se je to zgodilo tolikokrat v zgodovini našega malega naroda, tujci mešetarili z njegovo usodo. Dalje je bilo prisotno še močno nezaupanje do Jugoslavije kot velikosrbske hegemonistične »ječe narodov«, ki je temeljilo v negotovosti, po kakšni poti bodo šli drugi njeni narodi v razmerah okupacije. Po napadu na Sovjetsko zvezo in po ustanovitvi glavnega štaba partizanske vojske Slovenije je občutek samozavesti zrasel, prebudilo se je zaupanje v prerod slovenskega naroda. Vstaja na Gorenjskem,

bliskoma zrasla brezhibna organizacija Osvobodilne fronte v Ljubljani, kjer je izza »vsakega okna prežala zaseda« (Ciano v dnevniku), razmah partizanstva zlasti na Dolenjskem, vse to so bili uspehi, ki so presenetili same ustvarjalce in voditelje osvobodilnega boja. Kardelj je v pismu Titu poročal, da kar ne more spoznati Slovencev, takšno izredno moč so razvili v osvobodilnem boju; Kidrič je govoril: »NOB je ustvarila čudež.« Vzporedno z rastjo Osvobodilne fronte in partizanstva v Sloveniji je rasla tudi povezanost z gibanjem v sosednji Hrvaški, raslo spoznanje o novem revolucionarnem vrenju pri vseh jugoslovanskih narodih. »Jugoslovanska zasnova je prvič pri Slovencih dobila povsem napredno vsebino«, je pisal Kidrič in obenem ostro polemično zavrnil misel, da bi to lahko pomenilo kakršnokoli ogrožanje samostojnega narodnega razvoja: »Naj se nihče ne upa trditi, da postavljamo kitajske zidove med jugoslovanske narode, če postavljamo samoodločitev slovenskega naroda kot elementarno zahtevo in osnovno pravico.«

Komunisti so v Osvobodilno fronto vnašali tri osnovne komponente:

prvič, zaupanje v množice, rast njihove borbenosti in jeklenitve v ognju vstaje, širitev osvobodilne akcije na celotno narodnostno ozemlje;

drugič: zaupanje v narode Jugoslavije, v porajanje nove Jugoslavije, v novo sožitje, solidarnost in medsebojno pomoč, zavest, da smo veliki v bratski in enotni skupnosti majhnih narodov;

tretjič, zaupanje v Sovjetsko zvezo, v socialistične sile v svetu, v protifašistično gibanje, prepričanje, da je vse, kar je v človeštvu naprednega, humanega, kulturnega, na strani partizanstva.

Vse to troje skupaj je ustvarilo pogoje, v katerih sta iz dneva v dan v množicah rasla zaupanje in optimizem, ki sta lahko premagovala največje težave.

Komunisti so imeli kot narodna in delavska stranka v osvobodilnem boju izredno odgovornost. Z največjimi napori so se morali truditi, da se v čim širši fronti osvobodilnega gibanja uveljavijo najbolj napredne sile slovenskega naroda. Prizadevali so si, da so se z rastjo narodnoosvobodilnega boja krepili tudi socialni smotri in družbenopolitični cilji gibanja. Z vsakim dnem, vsako partizansko zmago in širjenjem organizacije Osvobodilne fronte je bil večji razkorak med starim in novim, smo bili vse dalj od versajske Jugoslavije in bliže novi, vsak dan so bili trdnejši temelji iz Osvobodilne fronte zrasle ljudske oblasti.

Točna definicija narodnoosvobodilnega gibanja mora potemtakem naglasiti, da je to bilo ljudsko gibanje naših narodov in da predstavlja od vsega začetka — čeprav do kraja iskreno v svoji domovinski pobudi — demokratično revolucionarni proces, ki je hkrati z narodno osvoboditvijo moral privedi do bistvenih sprememb v družbenopolitični sestavi Jugoslavije in do popolnoma nove osnove za ves nadaljnji razvoj. Kdor tega ne razume, ne razume ničesar iz najslavnejših poglavij v zgodovini naših narodov. Kdor tega ne razume, je izgubil kompas v enem izmed najbolj zanimivih in pestrih, pa tudi kompliciranih razvojnih zgodovinskih obdobj (Boris Kidrič, Slovenski zbornik 1945).

Ob 25-letnici Osvobodilne fronte, ko zaradi uresničitve temeljnih narodnih in ljudskih smotrov ta demokratična tvorba že prehaja v zgodovino, se zastavlja vprašanje, ali nam je v sodobni socialistični družbi, družbeni znanosti in modernem zgodovinopisju, zlasti pa v naporih pri vzgoji mladega rodu, ki prevzema na tradicijah NOB nove družbene naloge, uspelo ohraniti in posredo-

vati dogajanja tedanjega časa v njegovi izvirni resnični obliki. Postavlja se vprašanje, ali niso v nasprotju z določitvijo vsenarodnega in vseljidskega značaja Osvobodilne fronte razne teorije o spontanosti gibanja, osvobodilnem misijonarstvu, kmečkem značaju revolucije, ločevanju socialnih in moralnih smotrov Osvobodilne fronte in revolucije.

Jugoslovanska revolucija je tako izvirna, njene oblike tako pestre in različne ter prilagojene razmeram posameznih pokrajin, da dajejo možnosti ne samo za znanstveno preučevanje zgodovine NOB, ampak tudi za enostranske sklepe. Na primer klasična teorija vstaje v mestih, z naskoki na pošto in radijsko postajo v centrih, je seveda odpovedala v specifičnem razvoju osvobodilnega boja. Ogromno nesorazmerje sil med okupatorjem in slabo oboroženim ljudstvom je zahtevalo druge oblike boja. Partizanstvo se ni »zateklo« na podeželje, v gorske vasi in gozdove, zato ker bi kmet zaradi narodne zavednosti, svoje zakoreninjenosti v slovenski zemlji in velike privrženosti osvobodilnemu boju postal s tem tudi programski nosilec osvobodilnega boja, pač pa zato, ker je nakopičena revolucionarna energija delavstva in tudi drugih sil delovanja in znanja privrela na dan lahko tam, kjer so za to bile najbolj naravne razmere. Upal bi si trditi (vsaj za Gorenjsko in Štajersko); da so prav v hribovskem zaledju delavskih središč in zaprtih dolinah okrog Jesenic in Škofje Loke, revirjev, Maribora, Črne in Mežice nastala velika partizanska središča. Moravska »sovjetska republika« na primer ni nastala spontano, pač pa kot revolucionarni odziv revirjev, kot plod velikih naporov in žrtev zlasti prvoborcev, rudarjev-komunistov.

V sodobnem obravnavanju dogodkov NOB čutimo včasih nepoznavanje revolucionarnih zakonitosti, okoliščin za plimo in oseko revolucionarnega gibanja, kdaj so bile ustvarjene razmere za borbeno razpoloženje množic, ki so sledile pozivu za vstajo.

Z vodilno vlogo delavskega razreda je povezano tudi vprašanje vodilne vloge komunistične partije, vprašanje oblasti in s tem tudi osnovnega smotra revolucije, njenih vrednot in morale. Komunistična partija je izdelala kvalitetno nov odnos do Osvobodilne fronte in iz nje zrasle ljudske oblasti. To ni bil klasičen odnos delavske stranke do njenih množičnih organizacij. Osvobodilna fronta ni bila transmissijska organizacija komunistov, pač pa avtonomna, iz potreb in teženj množic zrasla organizacija. Komunistična partija Slovenije se ni borila za svojo vodilno vlogo, za svoj partijski interes, pač pa za vodilno vlogo in interese delavskega razreda, za vodilno vlogo in interese množic. Osvobodilna fronta je bila najprimernejši odgovor za nerazpoloženje množic do strank in najprimernejša oblika, v kateri se je človek sam s svojim narodnim in socialnim interesom uveljavil kot nosilec družbenega napredka. Pod vplivom množičnega protifašističnega in socialno naprednega gibanja spodaj je bil tudi v njenem vrhu zelo hitro (z dolomitsko izjavo) premagan koalicijski sestav. Tako je bila dilema eno ali več strankarski sistem zamenjana s težnjo po brezpartijskem, direktno demokratičnem vplivu množic. Osvobodilna fronta je bila kot demokratična tvorba v ostrem spopadu z dogmatizmom, ki je zanimal izvornost nacionalnih poti v socializem, zahtevajoč enoten štab, poslušnost in korakanje v četi. Zato Stalin od vsega začetka ni mogel razumeti izvornosti jugoslovanske revolucije, zato je vseskozi kritično ocenjeval njen razvoj in zato je tudi leta 1948 z resolucijo infornburoja javno napadel Jugo-

slavijo, v četrti točki tudi ljudsko fronto, kot razblinjenje partije v množicah, napadel je demokratizem kot gnil liberalizem in našo politiko enakopravnih odnosov med narodi kot nacionalizem. Stalin je označeval kot slabost to, kar je bila v resnici prednost.

Običajno poudarjamo ustanoviteljsko in voditeljsko funkcijo KP v Osvobodilni fronti. Potrebno pa bi bilo tudi obratno določiti vpliv Osvobodilne fronte na KP, kajti ta je vodila tudi partijo. Vplivala je na delo komunistov v smeri osvobajanja sektaške zaprtosti, birokratične nezaupljivosti, enostranskega ocenjevanja in podcenjujočega odnosa do množic, zlasti do inteligence. V KP je krepila potrebo po ustvarjalnem preučevanju družbenih pojavov, vplivala je na graditev politike od spodaj navzgor in je bila mesto, na katerem so komunisti najnaravneje preverjali pravilnost svojih sprejetih ali odklonjenih stališč. Revolucionarni požar je partijo številčno okrepil. V nekaj letih je narasla od 1200 na 20 000 članov, od katerih jih je 5000 padlo v boju. Partija se je spreminjala iz kadrovske idejne organizacije v množično državno silo. Ta pozitiven proces je nosil s seboj nove nevarnosti. Treba je bilo hkrati ustvarjati, obenem pa premagovati oblast, premagovati razrednost in političnost v imenu množic in človeka. Oblast pa je kot vemo največja rja, ki je razjedala in še danes razjeda delavske stranke. Osvobodilna fronta je zanikanje partije kot močne roke ter pospeševalec njene preobrazbe v Zvezo komunistov, ki je začela proces odlepljenja partije od države in gospodarskega prakticizma. Osvobodilna fronta je bila pospeševalec preobrazbe komunistov in ljudi »posebnega kova in izrednih pooblastil« v skromne, ljudskim težnjam in napredku predane družbene delavce in aktiviste na terenu.

V Osvobodilni fronti so komunisti uveljavljali svoja stališča, ki so jih oblikovali na podlagi znanstvene teorije socializma, na demokratičen način, s tem da so spoštovali stališča in utemeljitve sodelujočih ne glede na svetovni nazor. S takim načinom dela so si hoteli komunisti zagotoviti čim večji vpliv in pobudo ljudi vseh slojev in poklicev in okrepitev enotnosti množičnega političnega gibanja. To ni bila enotnost kompromisov. Veliki vojak in mislec jugoslovanske revolucije Boris Kidrič je zavzeto opozarjal, kako je treba napredne idejne in taktične pridobitve Osvobodilne fronte varovati pred usedlinami starega sveta. »Kakor seveda velja in bo veljala v OF svoboda svetovnega nazora, tako pa bi bilo tudi skrajno nevarno potencirati nazor v nasprotju z idejami, teoretičnimi in taktičnimi izkušnjami, ustreznimi resnično znanstveni družbeni analizi ter na tak način ta nazor tudi znotraj OF vpreči v reakcionarni voz.« (Kidrič, Razredna logika v NOB, 1945.)

Komunisti so svojo vlogo v Osvobodilni fronti in revoluciji uveljavili z zgledom in žrtvovanjem, s tem, da so jih množice vedno čutile v prvih bojnih vrstah. Komunisti v revoluciji niso sodelovali samo na podlagi računice in skritega taktiziranja. Kar velja za veliko večino aktivistov Osvobodilne fronte, velja tudi za veliko večino komunistov-entuziastov. Za oboje lahko trdimo, da se niso priključili osvobodilnemu gibanju zaradi razumske, marksistične presoje družbenih zakonitosti, pač pa so se predali njegovemu toku in postali ustvarjalci zgodovine v prvi vrsti iz čustvenih razlogov spričo spoznanja strahotne stiske svojega ljudstva, iz ljubezni do svojega naroda in do svoje zemlje ter iz sovraštva do fašističnega okupatorja in narodnega izdajstva. Vsi smo poznali mnoge ljudske junake, tudi prave posebneže, ki so postali predani

člani partije in voditelji brigad in divizij, ne da bi do takrat le kdaj pogledali v knjige marksističnih klasikov. Težko bi našli komunistično stranko v tem času, ki bi vodilno vlogo delavskemu razredu priborila v tako težkih razmerah, s tako težkimi žrtvami. Osvobodilne fronte in naše revolucije ne moremo pravilno razumeti, če ne upoštevamo zgledov, ki so jih ustvarjali komunisti kot del naroda in skupaj z njim v oboroženem boju. Oborožen boj je ustvarjal novo diferenciacijo v slovenskem ljudstvu. Spoštovanje do žrtev okupatorskega terorja je ustvarjalo v ljudskih množicah povezanost in trdnost. Po odnosu do boja so ljudje presojali vlogo posameznikov v narodnem boju.

Navedel bom dva primera:

Proti šestojanuarski diktaturi so komunisti pozvali v brezupen boj ljudstvo, ki ni bilo pripravljeno na vstajo in jih ni razumelo. Policijski teror je brezobzirno masakriral člane izpostavljenih partijskih organizacij. Toda vedenje komunistov pred policijo, koncentracijska taborišča in težke ilegalne razmere so med ljudstvom ustvarile ogromen ugled in zaupanje do partije. Ali ni bil med okupacijo ta ugled velikega pomena za zaupanje širokih množic v ustvarjanje Osvobodilne fronte in za priznanje vodilne vloge delavskega razreda v slovenskem narodnem vprašanju?

8. januarja 1943 je na Pohorju padel ves Pohorski bataljon. Partizanski kronist in vojaški strokovnjak bo skušal danes razvozlati skrivnost njegove kolektivne smrti. Ljudstvo pa je našlo odgovor na dvome o smotnem ravnanju teh partizanov v tem smislu, da je Pohorski bataljon ravnal podobno, kakor se je odločil majhen slovenski narod, obsojen na smrt na svoji zemlji. Pohorska smrt se je razširila kot legenda in je postajala vir novih energij.

V razne vojaške kronike se danes vtihotapljuje tudi enostranski prikazi različnih operacij v različnih obdobjih osvobodilnega boja. V vojaškem zgodovinopisju je močno prisotna tudi teorija »osvobajanja«, ki je v nasprotju z osnovami revolucionarne taktike. Sila jugoslovanske revolucije ni v eni ali drugi vojaški zmagi, čeprav je tudi ta lahko zelo pomembna za odnos sil v korist osvobodilnemu boju, pač pa v spoznavanju množic, ki nočejo več živeti v starih razmerah in ki so same postajale nosilec nove ljudske oblasti in lastne usode. Komunisti so vnašali v delo Osvobodilne fronte in glavnega štaba Slovenije občutek za enakomeren razvoj osvobodilnega gibanja, prevzemali so izredne ukrepe in organizacijske napore za razširitev tega gibanja na področja, ki so zaostajala. Prav zato so tudi žrtve komunistov-organizatorjev boja tako velike, ker so delovali tam, kjer je bilo najtežje. Komunistom je bilo tuje osvobodilno misijonarstvo. Pošiljanje posebnih partizanskih enot na manj razvita področja je imelo nalogo ustvariti okoliščine za samostojno množično partizansko akcijo in organizacije Osvobodilne fronte. Verjetno bi lahko ugotovili, da je odstopanje od teh načel povzročalo narodnemu boju več težav kot koristi.

Prav tako je komunistom tuje razglabljanje, kdo ima v enem ali drugem razdobju večje zasluge za gibanje, kateri narod se je bolj in bolje boril. Po osvoboditvi smo ustvarili tudi mnoga na silo izmišljena merila v ocenah udeležbe v NOB, npr. o večjih zaslugah partizana s puško kot aktivista OF v mestu in na vasi. V mnogih organizacijah borcev prevladujejo sedaj izoblikovana gledišča, ki nimajo opore v časih osvobodilnega boja, npr. v ocenjevanju sodelovanja Štajercev v nemški vojski in primorskih fantov v italijanskih enotah. Sila revolucije in moč partizanskega gibanja sta vse te probleme reševali mnogo

enostavneje, elementarno; vsak borec, pa če je prišel tudi zadnje mesece, je bil potreben. Zavest ljudstva se ni prebujala v istem času, osvobodilno gibanje se je prebijalo skozi težke muke in težave. Preučevati revolucijo pomeni, preučevati gibanje, družbene silnice, vzroke in posledice za in proti udeležbi množic v različnih krajih in mestih.

Popolnoma nasprotujoča teza osvobodilnemu misijonarstvu (zanj bi lahko ugotovili iste osnove kot jih ima sodobna teorija izvoza revolucije) je teorija spontanosti, po kateri so objektivne okoliščine sprožile narodni upor. Slovensko osvobodilno gibanje samo po sebi najbolj prepričljivo zanika spontanost. Zanimiva bi bila primerjava dveh situacij — po oktobrskih razmerah na Slovenskem od leta 1917 do 1921 v razmerami ob ustanovitvi Osvobodilne fronte in NOB od leta 1941 do 1945. V prvem primeru je šlo za ustvarjanje versajske Jugoslavije, v drugem za njen zlom in ustvarjanje socialistične Jugoslavije. V obeh primerih so bile množice neoborožene, goloroke, v obeh primerih so jih izdale meščanske stranke s tem, da so se vezale s hegemonisti, dinastijami in tujimi vojskami; v obeh primerih so bile množice nezadovoljne zaradi narodnega in socialnega izkoriščanja. V prvem primeru so ravnale nenačrtno in spontano, tako kakor je imel o maščevanju za preživele krivice in izkoriščanja vsakdo svojo misel; v drugem primeru so ravnale pod vodstvom organizirane zavestne sile, ki je izdelala v začetku jasno osnovo za program. V prvem primeru je oblast tako rekoč ležala na tleh in bi z nekaj tisoči oboroženih discipliniranih mož vsakdo lahko zavladal deželi in ji vsilil svojo politično voljo. V drugem se je bilo treba upreti oboroženi fašistični sili in iztrgati orožje iz rok okupatorja. V prvem primeru so množice doživele poraz in razočaranje, v drugem zmago in največje priznanje svobodoljubnega človeštva jugoslovanskim narodom po drugi svetovni vojni.

Osvobodilna fronta — uresničevalec samoodločitve slovenskega naroda, ustvarjalec slovenske državnosti in vodilne vloge delavskega razreda predstavlja obenem demokratično klico premagovanja njegove razrednosti ter s tem koreniko, iz katere je zrastle mlado drevo samoupravne skupnosti. Osvobodilna fronta je bila narodno rodoljubna, obenem pa internacionalistična organizacija, iz katere se je razvila odprta socialistična družba. V osvobodilnem gibanju evropskih narodov je predstavljala nekaj edinstvenega. Njena programska načela, ki jih je narodna in socialna osvoboditev potrdila, so že bila znanilec nove epohe osvobodilnih bojov malih narodov za njihov ekonomski, kulturni, politični razvoj in enakopravne odnose. Kardeljeva razmišljanja o posebnih poteh naše revolucije leta 1942 v partizanskem Kočevskem Rogu so dobila svojo potrditev v svetovnih razsežnostih v priznanju samostojnih nacionalnih poti v socializem. Poti so lahko različne, razvoj je lahko neenakomeren, cilj pa je eden — osvoboditev človeka in njegovega dela.